

MONEDE BIZANTINE ANONIME ȘI SKIFATE IN COLECȚIA MUZEULUI DIN TULCEA

Al. Popeea și V. H. Baumann

La Muzeul de arheologie din Tulcea au fost colecționate pînă în vara anului 1973 un număr de 154 exemplare, după cum urmează :

I. Monede bizantine anonime de bronz Clasa A 1 (Ioan Tzimiskes, 969—976)¹

Nr. crt.	Metrologie,	ax ²	Ornamente ³ Nimb Evanghelie Rv.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
1.	12,00 g 23,7 mm	↘	Fig. 1 Fig. 2 Fig. 3	Morrisson, II, p. 596. Cp. 4	
2.	11,79 g 28 mm	↘	Varietatea 39 ?	• •	Surfrapată pe un ex. Nicefor II.
3.	10,22 g 27,5 mm		Fig. 4 Fig. 5 Fig. 6	nr. 02	
4.	9,83 g 28 mm		Fig. 7 Fig. 8 Fig. 9	• •	
5.	9,60 g 26 mm		Fig. 10 Fig. 11 Fig. 12	• •	
6.	8,75 g 26,5 mm		Varietatea 37 ?	• •	
7.	8,03 g 27,5 mm		Varietatea 39	• •	Valea Nucarilor. Donată de Cor- nescu Vasile.

0	1	2	3	4	5
9.	7,35 g 28 mm		Varietatea 24 ?	nr. 08	
10.	6,16 g 28,5 mm		? Fig. 13 Fig. 14	• •	
11.	6,05 g 25 mm		Fig. 15 Fig. 16 Fig. 17	• •	
<i>Clasa A 2 (Vasile II și Constatin VIII, 976 — 1025)⁵</i>					
12.	21,86 g 35 mm		Fig. 18 Fig. 19 Fig. 20	Morrisson, II, p.597 598. Cp.	Babadag. Donată de Casapu Jordan
13.	17,15 g 33 mm		Varietatea 15	nr. 38	
14.	16,20 g. 33 mm		Varietatea 51 ?	Morrisson, II, p. 598 Cp.	Tulcea, 1973 str. Prislav, 138, do- nată de Titov
15.	16,20 g 34 mm	✓	Fig. 21 Fig. 22 Fig. 23	• •	Larion
16.	15,48 g 29 mm		Varietatea 39 ?	nr. 54—55	
17.	15,32 g 34 mm		Varietatea 27-28 ?	• •	ca nr. 12
18.	13,65 g 29,5 mm		Varietatea 39	• •	
19.	13,37 g 30 mm	✓	Fig. 24 ? Fig. 25	• •	
20.	13,05 g 32,4 mm		Fig. 26 Fig. 27 Fig. 28	• •	ca nr. 12
21.	12,30 g 32,8 mm	✓	Varietatea 5	nr. 34	Valea Teilor Fla- nul lătit prin ba- tere.
22.	11,85 g 32 mm		Varietatea 42	• •	

0	1	2	3	4	5
23.	10,85 g 32,5 mm	✓	Fig. 29	nr. 65	
24.	10,66 g 29,5 mm		Varietatea 40	" "	
25.	10,50 g 30 mm		Varietatea 7 ?	" "	
26.	10,27 g 28,5 mm		Varietatea 51	" "	
27.	9,60 g 29 mm		Varietatea 39-40 ?	" "	
28.	8,50 g 30,5 mm		Fig. 30 Fig. 31	" "	Surfrapată ? Niculițel 1972. Dona-tă de Marin S. Niculai.
29.	8,15 g 28 mm	✓	Varietatea 45	" "	
30.	7,68 g 30 mm		Varietatea 35 ?	" "	Surfrapată Nufărul, 1969 Tezaur de 11 monede.
31.	7,26 g 24 mm		Varietatea 1	" "	Micșorată prin tăiere cu dalta.
<i>Clasa B (Roman III, 1028—1034)</i>					
32.	9,60 g 31 mm			Morrisson, II, p.599 Cp.	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2.
33.	19,96 g 36 mm		Fig. 32	" "	
34.	14,72 g 30 mm		Fig. 33 Fig. 34	" "	Flan tăiat cu foarfeca.

0	1	2	3	4	5
35.	11,75 g 33,5 mm		" "	" "	
36.	11,75 g 34 mm		" "	" "	
37.	11,71 g 29 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2
38.	11,53 g 31 mm		" "	" "	
39.	11,45 g 29,5 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2.
40.	10,90 g 34 mm		Fig. 35 Fig. 36	" "	ca mai sus
41.	10,87 g 33 mm	↘	Fig. 37 ?	" "	ca mai sus
42.	10,40 g 29 mm		? ?	" "	Surfrapată ?
43.	10,36 g 30 mm	↘	Fig. 38 Fig. 39	" "	
44.	9,60 g 31 mm	↘	" "	" "	Surfrapată ?
45.	9,25 g 28 mm	↘	? ?	" "	
46.	9,10 g 29 mm		? ?	" "	
47.	8,65 g 30 mm		Fig. 40 ?	" "	
48.	8,19 g 28 mm	↘	" Fig. 41	" "	
49.	7,98 g 26 mm	↘	" "	" "	ca nr. 14
50.	7,56 g 26,5 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2. Flan rotunjit cu foarfeca.

0	1	2	3	4	5
51.	7,38 g 27 mm		" "	" "	
<i>Clasa C (Mihail IV, 1034—1041)</i>					
52.	7,10 g 27 mm			Morrisson, II, p. 600. Cp.	
53.	10,38 g 29 mm			" "	
54.	10,37 g 30 mm			" "	
55.	10,05 g 32,7 mm			" "	
56.	9,72 g 31 mm			" "	
57.	9,15 g 28 mm			" "	
58.	6,70 g 28,5 mm			" "	
59.	6,40 g 29 mm			" "	
60.	6,22 g 29,5 mm			" "	
61.	6,20 g 25,5 mm			" "	
				nr. 95	Surfrapată pe un ex. din clasa B.
62.	6,12 g 27,5 mm			" "	
63.	5,76 g 29 mm			" "	
64.	4,71 g 27,5 mm			" "	

Clasa D (Constantin IX, 1042 — 1055).

Nr. crt.	Metrologie,	ax	Ornamente rv. sus jos	Bibliografie atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
65.	12,60 g 33 mm		— + — Fig. 42	Morrisson, II, p. 601. Cp.	
66.	11,15 g 32 mm	↙	— + — Fig. 43	nr. 107 și 111	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
67.	10,68 g 26 mm		— + — Fig. 44	" "	Noviodunum (așezare), 1973
68.	10,25 g 30 mm	↘	— + — Fig. 45	" "	
69.	9,63 g 28,5 mm		— + — Fig. 46	" "	Dublă frapă, vizibilă pe av.
70.	9,42 g 32 mm		— + — Fig. 47	nr. 107	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
71.	9,40 g 28 mm		— + — Fig. 48	" "	
72.	8,82 g 29,5 mm		— + — Fig. 49	" "	ca nr. 14.
73.	8,75 g 28 mm		— + — Fig. 50	" "	
74.	8,65 g 33 mm			" "	Surfrapată ?
75.	8,64 g 30 mm		— + — Fig. 51	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
76.	8,48 g 29,3 mm		— + — Fig. 52	" "	
77.	7,90 g 25,5 mm		— + — Fig. 53	" "	
78.	7,85 g 29 mm		— + — Fig. 54	" "	

0	1	2	3	4	5
79.	7,55 g 27 mm		-- + -- Fig. 55	Morrisson, II, p. 601. Cp.	
80.	7,10 g 27 mm			dar pe rv. Fig. 63	Surfrapată pe un ex. din clasa C ?
81.	6,84 g 27 mm		-- + -- Fig. 56	" "	
82.	6,80 g 28 mm		-- + -- Fig. 57	" "	
83.	6,45 g 30 mm		-- + -- Fig. 58	" "	Surfrapată. Noviodunum (așezare), 1973. Urme de ardere.
84.	6,32 g 28 mm		-- + -- Fig. 59	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
85.	5,40 g 29 mm		-- + -- Fig. 60	" "	
86.	5,30 g 26 mm		-- + -- Fig. 61	" "	
87.	3,75 g 26 mm		-- + -- Fig. 62	" "	ca nr. 14.
88.	3,66 g 26 mm		-- + -- Fig. 63	" "	Foarte tocită
89.	3,04 g 24,5 mm		-- + -- Fig. 64	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C sau B

Clasa F (Constantin X, 1059 — 1067).
a) Anonime.

Nr. crt.	Metrologie,	ax.	Ornamentele rv.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
90.	9,20 g 27 mm		--+- --+-	Morrisson, II, p. 602. Cp. dar + +	Nufărul, tezaur. Flan tăiat cu foarfeca.
91.	7,10 g 29 mm		--+- --+-	. .	Surfrapată.
92.	6,12 g 24,5 mm	↘	--+- --+-	. .	Surfrapată. Nufărul, tezaur.
b) Constantin X și Eudochia (1059 — 1067).					
93.	9,90 g 28 mm			Morrisson, II, p. 645—646. Cp.	
94.	9,45 g 31 mm			. .	Nufărul, tezaur. Flan tăiat cu dalta.
95.	7,45 g 27 mm			. .	
96.	7,30 g 25 mm			. .	Flan tăiat cu dalta.
97.	6,92 g 28 mm	↘			Surfrapată pe un ex. din clasa E sau D
98.	5,88 g 27,5 mm			" "	Surfrapată pe un ex. din clasa E.
99.	5,10 g 27 mm	↘		" "	Surfrapată ?
100.	4,90 g 26 mm			. .	Surfrapată pe un ex. din clasa E.

c) *Constantin X, nominalizate?*

0	1	2	3	4	5
101.	7,60 g 26,5 mm			Morrisson, II, p. 647, nr. 34. Cp.	Surfrapată pe un ex. Constantin X și Evdochia.
102.	5,50 g 26,5 mm			nr. 40—42	
103.	4,40 g 25 mm			nr. 34	
<i>Roman IV (1068 — 1071).</i>					
<i>a) Tipul Wroth, 2.</i>					
104.	8,25 g 30 mm			Morrisson, II, p. 652, Cp. Wroth, II, p. 527—528.	
105.	3,85 g 26 mm			. .	

b) *Anonime, clasa G.*

Nr. crt.	Metrologie,	ax.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4
106.	8,15 g 26 mm		Morrisson, II, p. 602—603, Cp.	Isaccea, 1968, donată de Ramadan Mustar.
107.	6,50 g 25 mm		" "	Sur frapată pe un ex. Roman IV, Wroth, 2. Găsită la Nufărul, tezaur
108.	6,25 g 27,5 mm		" "	Ca nr. 8.
109.	5,60 g 28 mm		" "	Dublă frapă.
110.	5,10 g 26 mm		" "	Surfrapată pe un ex. Roman IV, Wroth, 2.
111.	3,95 g 27 mm		" "	Tocită.
112.	4,20 g 26 mm		Morrisson, II, p. 603 cp.	
113.	3,60 g 25,5 mm		" "	
<i>Nicefor Basilakios, Thessalonic (?) 1078⁵.</i>				
114.	4,85 g 24 mm		Morrisson, II, p. 662, nr. 01 și 02, pl. XCII	
<i>Nicefor III (1078—1081).</i>				
a) <i>Wroth, II, p. 538, nr. 16, pl. LXIII, 10</i>				
115.	6,90 g 25 mm		Morrisson, II, p. 661, Cp.	Surfrapată pe un ex. Mihail VII.
116.	4,95 g 26 mm		" "	Ca nr. 14.
117.	3,80 g 25,4 mm	↗	" "	
<i>b) Anonime, clasa I.</i>				
118.	5,43 g 23 mm		Morrisson, II, p. 603—604. Cp.	
119.	5,25 g 25,5 mm	↘	" "	
120.	4,65 g 23,5 mm		" "	

0	1	2	3	5
121.	3,15 g 23 mm	→	" "	
122.	2,45 g 21 mm	↘	" "	
123.	2,30 g 22 mm	↘	" "	
124.	2,00 g 21,5 mm		" "	
<i>Alexius I Comnenul (1081—1118)</i>				
a) Clasa J.				
125.	4,75 g 26,5 mm	↑	Morrisson, II, p. 605. Cp.	Surfrapată ?
126.	3,60 g 21 mm	↘	" "	
b) Clasa K.				
127.	7,07 g 24 mm		Morrisson, II, p. 605. Cp.	
128.	6,20 g 24 mm		" "	Surfrapată pe un ex. din cl. I
129.	6,15 g 24 mm		" "	Nufărul, tezaur
130.	5,50 g 28 mm	↘	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa I
131.	4,20 g 23 mm		" "	Surfrapată pe un exp. din cl. I
132.	4,10 g 28 mm	↑	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa J

c) Monede skifate

Nr. crt.	Metrologie, metal	Nominal	Descriere	Referiri bibliografice. Observații
0	1	2	3	4
133.	2,95 g 28 mm billon	Aspron trachy	Av. Christos, pe tron cu spătar. Rv. Alexius ținând în dr. sceptrul și în st. globul.	Hendy ⁹ , p. 86, pl. 7, 2—4. Goodacre ¹⁰ , p. 269, nr. 32 (bronz) sau p. 268, nr. 31 (argint slab).
134.	4,50 g 26 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos, pe tron cu spătar. Rv. Alexius, ținând dr. sceptru lung.	Morrisson, II, p. 678, tip 2. Wroth, II, nr. 9—11. Hendy, p. 86, pl. 7, 5. Ratto ¹¹ , nr. 2072.
135.	4,45 g 28 mm billon	"	Av. Bust Christos ținând evanghelia în st. Rv. Alexius ținând în dr. sceptru cu cap de lazarum și în st. globul cr.	Morrisson, II, p. 679, tip 4, nr. 59. Cp. pl. XCIV, 08. Hendy, p. 86, pl. 7, 6.
136.	3,80 g 28,5 mm billon	"	"	"
137.	2,55 g 28,5 mm billon	"	"	"
<i>Ioan II Comnenul (1118—1143)</i>				
138.	4,30 g 27 mm billon	Trachy de billon	Av. Bust Christos, ținând evanghelia în st. Rv. Ioan II ținând în dr. sceptrul cr. și în st. globul cr.	Hendy, p. 105, pl. 11, 1-2, Cp. emisiunea a doua. Atribuire incertă. Ca nr. 106.
139.	2,52 g 28,5 mm billon	"	"	Morrisson, II, p. 695, tip 2, nr. 60, Cp., p. 1. XCVI, 04. Hendy, p. 105, pl. 11, 1, varietatea B.

140.	1	2	3	4
	1,55 g 26 mm AE		Av. Indesc. Rv. Bust din față, cu sceptrul cr. în dr. și globul cr. în st.	Atribuire incertă. Ca nr. 106. Lipsă aproape 1/2 din monedă.
<i>Manuel I Comnenul (1143—1180)</i>				
141.	4,00 g 24 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos pe tron cu spătar. Rv. Manuel țin- d în dr. scep- trul cr. și în st. globul cr.	Hendy ; p. 117, varietatea B, pl. 15, 3. Cp.
142.	1,80 g 19 mm billon	" "	...HA-Δ-ECII--	Hendy, p. 117, va- rietatea B, pl. 15, 3, dar figura lui Christos e mărită ca în pl. 14, 13. Morrisson ; II, p. 713, tip 2 ; nr. 61, Cp. 04. Ca nr. 106.
143.	1,50 g 19 mm billon	" "	--HΛA--	Ca mai sus ? Idem nr. 106.
144.	1,80 g 22 mm billon	" "	Av. Christos, pe tron. Rv. Manuel, din față, încoronat de Fecioară.	Hendy, p. 114, va- rietatea C (aste- risc deasupra tro- nului). Pl. 16, 10-13. Morrisson, II, pl. XCIX, 28 (B). Ca nr. 106.
145.	0,95 g 25 mm billon	" "	Av. Indesc. Rv. Împăratul în- coronat de Fecioa- ră ?	Atribuire incertă. Lipsă cam 1/2 din flan. Ca nr. 106.
<i>Ioan I (III) Ducas Vatatzes (1222—1254) — Niceea</i>				
146.	2,67 g 27,5 mm billon	Aspron trachy	Av. Ioan I, încor- onat de Christos, care ține evan- ghelia în st. Rv. Fecioara, pe tron cu spătar, țin- d în brațe chi- pul lui Christos.	Wroth ¹² , III, p. 216, 2, 3, pl. XXX, 23.

0	1	2	3	4
147.	2,77 g 25 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos ținând volumen în st. Rv. Arhanghelul Mihail, ținând în dr. labarum și în st. globul cr.	Hendy, p. 289, pl. 40, 20, 21.
<i>Epoca Paleologilor — post 1261</i>				
148.	0,82 g 20 mm AE		Av. Împăratul, în picioare, din față, ținând în dr. o cruce lungă. În timp st. A. Rv. Floare de trîn.	Ca nr. 106.
<i>Nedeterminate</i>				
149.	1,05 g 17 mm AE		Av. Tamga ? Probabil tătarească sau imitație din zona Dunării de Jos.	Oct. Iliescu, în Peuce, II, 1971, p. 261-266. Ca nr. 106.
150.	2,20 g 11 mm AE		Bizantină skifată.	Margini tăiate cu foarfeca
151.	1,40 g 20 mm AE		"	ca mai sus Idem nr 106.
152.	1,27 g 17,5 mm AE		"	
153.	1,02 g 19 mm AE		"	Idem nr. 106.
154.	0,95 g 18 mm AE		"	Flan tăiat cu foarfeca. Idem nr. 106.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

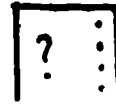

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

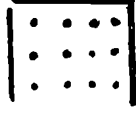

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

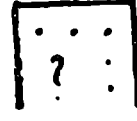

Fig. 11

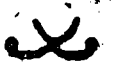

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 23

Fig. 22

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

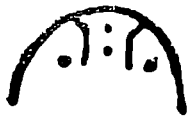

Fig. 29

Fig. 30

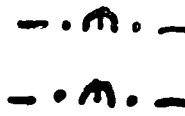

Fig. 31

Fig. 32 Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43, 44,
46, 51, 54;
56-59; 63-64

Fig. 45, 47-50;
52-53; 55;
60-62

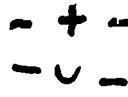

Fig. 63

Deși pentru majoritatea monedelor prezentate aici ne lipsesc informații precise asupra locului de descoperire, cunoscînd modul în care a fost alcătuită colecția muzeului tulcean, putem afirma fără teamă că ele provin din nordul Dobrogei. Puținele date pe care le avem indică adrese chiar în oraș și pe o rază de cîteva zeci de km.

În Tulcea s-au găsit exemplarele nr. 7, 14, 49, 72, 87, și 116 ; în Babadag nr. 12 și 17 ; la Valea Nucarilor nr. 8 și 108 ; la Valea Teilor, nr. 21 ; la Niculițel nr. 28 ; la Noviodunum (așezare) nr. 67 și 83. Un loc aparte îl ocupă descoperirile făcute la Isaccea, de unde avem monedele nr. 106, 138, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 153, 154, și Nufărul, unde s-a găsit un tezaur de 11 monede din care s-au recuperat numai 6 (nr. 30, 90, 92, 94, 107 și 128). Din păcate nu cunoaștem condițiile de descoperire nici componența întregului tezaur ; considerăm însă că cele 6 exemplare reflectă conținutul acestuia : folles din perioada Vasile II — Alexius I. Ținînd cont de volumul redus al tezaurului (11 buc.) presupunem că acumularea s-a făcut în vremea lui Alexius I. Deci folles din secolele X—XI puteau rămîne în circulație circa 100 de ani sau mai mult. Din cele 6 exemple 4 sînt surfrapate. Remarcînd că 3 din cele 6 monede ale tezaurului aparțin lui Constantin X subliniem frecvența sporită a acestor exemplare în zona gurilor Dunării.

O mențiune merită faptul că multe din ornamentele monedelor din clasele A 1 și A 2 nu corespund tabelului întocmit de Bellinger. Avem probabil de-a face cu emisiuni mai variate sau specifice zonei de la Dunărea de Jos¹³. O sinteză a tuturor descoperirilor de pînă acum ar aduce probabil mai multă lumină asupra acestui aspect. Numărul mare de surfrapări ne atrage atenția în mod deosebit : din 132 de monede anonime 35 sînt surfrapate, adică o proporție de circa $\frac{1}{4}$ (ținînd cont și de cazurile nesigure). Cîteva exemplare merită a fi menționate : Nr. 3, ca argument în favoarea tezei că monedele din clasa A 1 aparțin lui Ioan Tzimis-

1 Atribuirea s-a făcut după M. Thompson, *The Athenian Agora*, II, Coins, Princetown, 1954.

2 Axul a fost menționat numai în cazul abaterii de la normal.

3 Ornamentele sînt indicate numai dacă forma și combinarea lor nu corespund tabelului alcătuit de Alfred R. Bellinger, reproduș în catalogul Morrisson, II p. 587.

4 Cecile Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, I, II, Paris, 1970. Indicarea orașului emitent s-a făcut cu aceleași prescurtări ca în catalog. Cp.—Constantinopole.

5 Lărgirea flanului monetar începe de fapt cu anul 989 și a fost pusă în legătură cu victoria de la Abidos Cf. C. Morrisson, II, p. 584.

6 Aversul monedei e neclar și nu avem certitudinea că reprezintă pe Christos așezat pe un tron fără spătar, mai ales că ornamentația reversului — + — ar corespunde clasei E, pe care M. Thompson o atribuie lui Isac I dar aparține tot lui Constantin X. Conform A. Johnson, *A New Anonymous Bronze of Constantine X*, MN, 15, 1969, p. 97—99.

7 Belinger, Philip Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collection*, III, part. II, Washington, 1973 p. 634—639, arată că atribuirea monedelor anonime trebuie încă privită ca aproximativă și o nouă emisiune monetară nu corespunde neaparat unei noi domnii. Astfel clasa D ar putea fi considerată cadatînd din jurul anilor 1050, iar clasa N ar putea fi mai timpurie decît L și M și ar aparține anilor 1070. Cu această ocazie mulțumesc lui Gh. Poenaru Bordeea care mi-a atras atenția asupra acestor importante opinii noi și mi-a pus la dispoziție lucrarea citată.

8 Inscripția trebuie să fie + ΚΩΝΡΑCΙ ΛCVCΔOVK

9 Ținînd cont de raritatea acestui exemplar, îi dăm și descrierea : Av. Bust Christos, îmbrăcat cu stola și kolobion, binecuvîntînd cu mina dr. În mina st. volumen. În cîmp st. și dr. IC XC.

10 RV. Cruce partiarhală pe două trepte. În centru. X. În cîmp, C.R. N. B.

11 Apud C. Morrisson, II, p. 662 și M. Hendy, p. 70—79. Exemplarul nostru este surfrapat pe un follis Roman, IV, Wroth, 2.

12 Michel F. Hendy, *Coinage and Money, in the Byzantine Empire, 1081—1261, Dumbarton Oaks Studies*, XII, Washington, 1969.

13 Hugh Goodacre, F.R.N.S., *A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire*, London, 1928—1933.

14 Rodolfo Ratto, *Monnaies Byzantines et d'autres pays...* Réimpression par J. Schulman, Amsterdam, 1959.

15 W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards*, London, 1911.

16 D. Metcalf, *Coinage in the Balkans, 820—1355*, Thessaloniki, 1965, p. 39.

kes¹⁴, nr. 91, 92, 97—100 și mai ales 102, toate din vremea lui Constantin X (1054—1067). Pe de-o parte ele indică repunerea în circulație a unor monede mai vechi, ca urmare a unei necesități de numerar, pe de altă parte, ele permit o mai bună cunoaștere a succesiunii emisiunilor. În acest sens ni se par importante exemplarele nr. 107 și 110, clasa G, rebătute peste monedele lui Roman IV de tipul Wroth, 2, precum și numerele 128—130, 132, — clasa K, rebătute peste monedele din clasele I și J.

Analiza greutateților medii și a marginilor flanului, fără a avea un rol major în interpretarea circulației monetare locale, pare totuși a indica o „criză de metal” în ultima treime a veacului al XI-lea. Greutatea medie a exemplarelor emise de Constantin X este în acest lot de 6,92 g, acele ale lui Roman IV este de 5,86 g, iar a celor ale lui Mihail VII și Nicefor III (socotite împreună este mai mică de 4 g.

Flanurile ciuntite, uneori în mod vizibil după imprimarea matriței, (nr. 31, 34, 50, 90, 94, 96 și mai ales skifatele) semnifică poate un mod de procurare a metalului pentru confecționarea de inele, ace, cercei, ținte, agrafe, cîrlige de pescuit și alte obiecte mărunte dar necesare¹⁵.

Analiza frecvenței monedelor în această epocă frământată, într-o zonă în care treceau obligatoriu toate vasele care intrau și ieșeau de pe Dunăre, credem că poate procura un plus de informații asupra vieții economice a ținutului.

Pentru perioada 969—1025 avem un număr de 31 monede, adică 0,55 monede/an ; un indice relativ mic, însă un spor însemnat față de perioada anterioară, mult mai săracă în descoperiri¹⁶.

Pentru anii 1028—1034 (Roman III) saltul indicelui este vertiginos : 20 de monede pentru 6 ani = 3,33 monede/an. Creșterea substanțială a cantității monedelor, legată de dezvoltarea economică, este o urmare firească a epocii de liniște instaurată după campaniile lui Vasile al II-lea. Se adeverește și în cazul colecției de la Tulcea observația făcută pentru Isaccea în legătură cu acest fenomen¹⁷, saltul fiind chiar mai accentuat în cazul de față.

Din vremea lui Mihail IV (1034—1041) avem 13 monede, adică un indice de 1,82 monede/an, ceea ce înseamnă o reducere cu aprox. 40% față de perioada imediat anterioară. Fenomenul poate fi pus în legătură cu raidurile pecenege din anul 1036, care au afectat greu Capidava și Dinogetia¹⁸, probabil și alte centre din nordul Dobrogei.

Domnia lui Constantin X (1042—1055) este reprezentată în acest lot prin 25 de monede, ceea ce înseamnă un indice de 1,92, adică o ușoară creștere față de perioada imediat anterioară. Fenomenul devine mai semnificativ dacă reținem numărul mare de surfrapări : peste $\frac{1}{4}$ din exemplarele prezentate. Probabil că ele datează din prima parte a domniei, ceea ce ar corespunde cu perioada de liniște și înflorire economică de atunci.

14 Vezi soluțierea problemei de către I. Dimian, în SCN, III, 1960, p. 197—221.

15 Este posibil ca ciuntirea flanurilor să însemne și reducerea exemplarelor mai vechi la dimensiunile și greutatea monedelor noi, sensibil mai mici. Pentru situația meșteșugarilor în Dobrogea secolelor X—XII, D. Vilceanu, în Pontica, V, 1971, p. 403—404.

16 Că în această circulație monetare în perioada anterioară sînt multiple : predominarea economiei naturale, tulburările provocate de războaiele bulgaro-ruse-bizantine, slăbirea imperiului pînă în vremea lui Nicefor Focas ș.a. Fenomenul nu se limitează numai la Peninsula Balcanică. Cf. I. Dimian, *Cîteva descoperiri...* în SCN, I, 1957, p. 204—214 ; Louis Bréhaut, *La vie et le mort de Lyzaneq*, Paris, 1969, p. 69 și urm. ; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 217—219 și passim. În legătură cu realizarea operațiunilor militare de către Nicefor Focas, continuarea lor de către Ioan Tzimiskes și mai ales Vasile II, vezi DID, III, 1971, p. 71—57. Pentru descoperirile monetare din această epocă în Dobrogea, DID, III, 1971, p. 19—23, I. Barnea, *Dobrogea în secolele VII—X*, Peuce, II, Tulcea, 1971, p. 214. Pentru restul țării, C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-du-năreană*, în SCIV, 23, 3, 1972, p. 375—415.

17 Al. Popcea *Monede bizantine din nordul Dobrogei*, Peuce, IV.

18 DID, III, p. 124—125.

Chiar dacă atacurile pecenege din 1046 și 1049—1050 nu au afectat direct Dobrogea¹⁹ ele au provocat totuși o scădere a circulației monetare, fenomen sesizat la Păcuilui lui Soare²⁰ și la Isaceea, mai puțin în cazul colecției din Tulcea.

Cu observația că nu avem nici un exemplar de la Isac I (1057—1059), trecem la domnia lui Constanțin X (1059—1067) de la care deținem 14 monede (indice 1,75), din care 7 surfrapări. Situația pare a fi mult mai bună decât la Isaceea în aceeași perioadă²¹.

Cei 3 ani ai domniei lui Roman IV (1068—1071) sînt ilustrați prin 8 monede, adică un indice de 2,66, corespunzător probabil cu măsurile de consolidare luate de împărat la Dunărea de Jos. La fel ca și în alte părți, constatăm o scădere substanțială a numerarului în vremea lui Mihail VII (1071—1078) : 2 monede pentru 7 ani, indice 0,29. Faptul e pe deplin explicabil dacă ținem cont de criza politică și mai ales economică prin care a trecut Imperiul după înfrîngerea suferită de Mantzikert²².

O revenire comparabilă cu cea din vremea lui Roman IV are loc în timpul lui Nicefor (1078—1081) : pentru 3 ani de domnie deținem în acest lot 10 monede, între care o singură surfrapare, ceea ce înseamnă că s-au emis multe monede noi. Indicele 3,33 este identic cu ceea ce fusese în urmă cu o jumătate de secol.

Domnia lui Alexius I (1081—1118) ne oferă în colecția de la Tulcea 8 monede anonime (din care 5 ? surfrapări) și 5 skifate, adică 13 exemplare pentru 37 de ani (indice 0,38), ceea ce înseamnă puțin în raport cu evenimentele și, desigur, cu viața economică a regiunii.

Cele 3 monede de la Ioan II (1118—1143) și cele 5 de la Manuel I (1143—1180) nu reprezintă un fapt semnificativ pentru această epocă²³. Totuși prezența unor exemplare rare, aș zice insolite, în catalogul nostru, ca acel follis al lui Nicefor Basilakios, ori acel aspron trachy al lui Demetrius Comnenus Ducas, indică, o dată mai mult, sensibilitatea circulației monetare la emisiuni scurte, ale căror exemplare au devenit deosebit de rare. Acesta este un indemn în plus pentru a acorda încredere evidenței numismatică, desigur, fără a absolutiza cifrele. Folosind metoda comparativă și lucrînd cu o masă monetară cît mai mare, e posibilă cunoașterea unor aspecte ale vieții economice ori argumentarea unor fapte asupra cărora alte izvoare sînt incerte.

MONNAIES BYZANTINES ANONYMES ET SKYPHATES DANS LA COLLECTION DU MUSÉE DE TULCEA

Résumé

On présente ici 151 monnaies byzantines anonymes et skyphtes collectionnées à Tulcea, provenant du Nord de la Dobroudja et de la zone des bouches du Danube.

Les variations de la courbe de fréquence suivent, en général, les événements politiques et militaires, qui ont eu lieu ici pendant l'onzième siècle.

On remarque notamment le grand nombre de monnaies surfrappées (35) et la présence de deux exemplaires rares : une follis Nicéfor Basilakios et une aspron trachy Démétrios Comnène Ducas.

19 *Ibid.*, p. 127—128. P. Diaconu, *Les Petchenègues au Bas Danube*, București, 1970, p. 63, nota 175.

20 B. Mitrea, *Păcuilui lui Soare*, București, 1972, p. 135, și tabelul de la p. 132.

21 Refăcînd calculul pentru Isaceea și reatribuînd cele 3 monede anonime din clasa L lui Constanțin X în loc de Isac I (cf. supra, nota 6) obținem un indice de 0,5, adică de cea 3 ori inferior celui de la Tulcea. Să credem oare că loviturile pecenegeilor din 1059 și ale uilor din 1061 și 1065 au fost mai puțin resimțite către gurile Dunării, mai ales că din cele 14 monede descrise aici 3 provin de la Nufărul ? În legătură cu aceste invazii vezi și C. Neculescu, *Năvălirea uzilor prin țările române în imperiul bizantin*, *RIE*, IX, 1939, p. 193—196.

22 *IBD*, III, p. 135—136, Louis Bréhier, *op. cit.*, p. 232—236.

23 Monedele provin de la Isaceea și e posibil să facă parte dintr-un tezaur. Considerăm numărul lor aici nesemnificativ, ținînd cont că în această zonă s-au găsit astfel de tezaururi. Cf. B. Mitrea, în *Dacia*, NS, XI, 1971, p. 413.

103

119

115

114

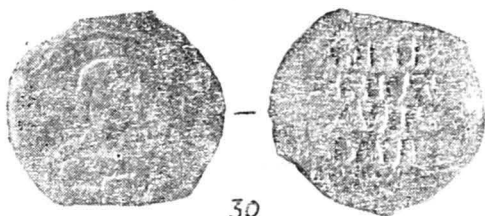
146

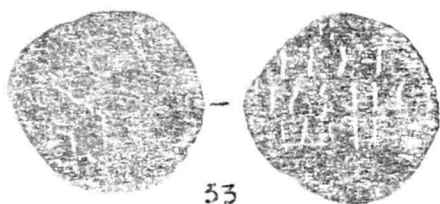
143

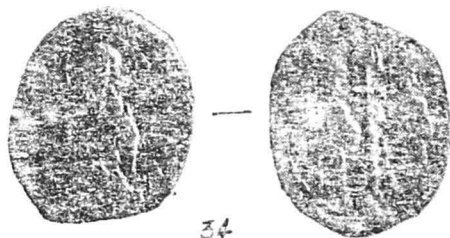
147

30

33

34

36

Pl. I Monede bizantine anonime și skifate în colecția muzeului din Tulcea.

Nr. 30, 33, 34, 36 — Tezaurul de la Nufărul.

Pl. I Monnaies byzantines anonymes et skyphates dans la collection du Musée de Tulcea.

Nr. 30, 33, 34, 36-le trésor de Nufărul